

במערכת „הזמן“ הוילנאי

מלפני המשים ושלוש שנה

פאת זלמן שניאור

א

במערכת הגדולה של „הזמן“ היומי והחדשי וכן במערכת „דיצייט“ — גם כן עתון יומי ובתלוותו של „הזמן“ — נתקצו סופרים עברים ואידישאים מכל קצויהעולם. בית הדפוס של „האחים והאלמנה ראם“ — כמדור התחתון, והמערכת של העיתונים הנ"ל — כמדור העליון, שוקקו כל היום מאדם: סופרים, מסדרי-אוויות, מגיהים, מנהלי-חשבון, חותמים, סוכרי-נייר וצרכי-דפוס וסתם סקרנים, סקרני-ווילנה, שבאו לסבל עצמם באוירה הספרותית, וגם בלילה לא נח הבית הגדול הזה, מכוונת-הדפוס הלי סו כלב שגודקן במשך שני ד"רות, אבל חזק למדי, כדי לשמוח בני-כדיו הרבים ולחלק להם המימות של סבא שבעי-מים, הרוצה להאריך-ימים אבל אינו רוצה בניקנה ובמחלות הכ"א עם הזיקנה, וזמךמה אמנם עלה בידו להחזיק מעמד זה, במשך ארבע-חמש שנים, לפחות, ואולם, אחרי כל מיני-החרוז בפטרבורג — ביזמתו של וויסה, ואחרי הסגנומים הרבים, שפרצו באוקראינה ובליטניה הלבנה — ביזמתם של „המאה השחורה“ ומקור רביו של הצאר ניקולאי השני, מקעה עטרת הספרות הוילנאית, נשתחק השאון העליו של סופרים, עתרי-מערות, מנהלים וותמים ונשתחק הלב הגדול של „האחים והאלמנה“ כמדור הדפוס, רק במסתרים הלם צור ולטי-רוגין, הסופרים נתפורו בכל מדינות העולם, ומסדרי-האויות והמגיהים הפכו צללים, צללי-העבר שלא חזו עוד ולא מתו, עד שבאו רוצחי היסור והיסלו את שרידיהם.

בשאון העליו של מערכת „הזמן“, מלפני המשים ושלוש שנים, וביריד הספרותי של אותם הימים הייתם יכיר

לים לעשות הכרה עם בן ציון כץ — העורך הראשי ועם סגניו שמואל-ליב ציטרון, פריבוש, י. ה. טביוב, י. ברדשסקי והלל צייטלין, י. ב. לבנר הר ציא באותו בית ובאותו זמן שבועון ילדים מצויר ושכלל את ספרו הגדול „כל אנדנה ישראל“, ששימש פרוטור טיפ ל„ספר-האגדה“ של ח. ג. ביאליק ורבניצקי ולספר-האגדה של ברדי צ'בסקי, באיתה תערוכה היה של סופרי-ליב הייתם מכירים את י. ד. ברקור ביץ הצעיר מאד, בעלי-הסיגנון הבשל ובעל הפרס-הראשון של „הצופה“ בעד „מושקלי הזיר“ שלו, שנעשה אבי-פרס לכל הפרטים בספרות העברית והאירי-שאית עד היום הזה, את סרגנוביץ „ספונ“ הייתם מכירים, את מדגולין המריל של העתונים הנ"ל ואת ריב"ק קין חותנו — סוחר קרה ומיקת, שעלה מן היערות — יערות ליטא ופוליסיה — שבהם עשה עושה, כדי להפסיד את ממונו בספרות ישראל, הייתם מכירי-ליב שם את יריד כל הסופרים, ללא הבדל כמעט, את מרדכי ספקטור, את העילוי מסלובודקה — א. ל. ליוורר ביץ, את בן-אליעזר גלמבוצקי — כלם היו שייכים למערכות העתונים, לש"בועור-הילדים ולירחון הספרות, אחי-ריהם באים סופרים רבים מן-החוץ וארזים לזמן מוגבל, כגון י. ל. פרץ, דוד פרישמן, קבק, גנסין, אהרונסון אנלי, ת. ד. נוסברג, פרץ הירשביין, יצחק קצנלסון, בעלי-מחשבות, כותב השורות הללו ועוד, ורבים מן המנדרים לעיל, בעיקר מן הצעירים, עשו חיל, לאחר תקופת ווילנה, והכניסו נכסי צאן-ברזל לספרות העברית ול-ספרות האידישאית.

אם באתי לצייר בפרוטרוט כל שהוא את כל המנויים לעיל, את אופן דיבורם, מנהגיהם, כתיבתם, הלצותיהם וכו', יקצר המכחול, כמה שאומרים המליצים, ולוח-הצבעים לא יספיק, אני מנסה בזה לעשות את זאת רק בקצה העט ובשרטוט-ריסוד בלבד, השאר יציירו-גא להם הקוראים הנאמנים ותאבי „גוסיש“ כאוות נפשם.

ראשית כל בן-ציון כץ העורך הראשי — עילוי ו„פרופיסור מפורר“, המתהלך מאז הבקר בין הסופרים העובדים על דוכניהם, מי בעמידה ומי בישיבה, שחי ידיו שלובות לו על גבו הכסוף עם עתון-בוקר רענן, שהוכא זה עתה מן המדור התחתון, מעתון זה הוא קורע סטליות שלמות, תוחב אל פיו ולועס, ואם אול לו חומר-לעיר סה זה, הריהו בא כחתף על עוזר מער-כתביד, וכהרף-עין גלעס גם זה ואיני נו. ככתוב: „ויאבילני את המגילה הזאת ותהי בפי כדבש-למחוק“, אם מתקר ככה „מגילות-החדשות“ של שרגנוביץ-ספונ או סאמר-הרגומיו של ש. ל. ציטרון מסופק אני, אלא עובדה היא שכל העוזרים הסופרים במערכת, המנויים ולא מנויים לעיל, היו מסכנים את כתבי-היד שלהם להזי-ניחם רגע אחד על דוכנם, בלי השגחה פרטית מפני תאבונן היוצא מן הכלל של בן-ציון כץ, שבא לו ודאי, בירר שה סן הנביא יחזקאל זכרוננו לברכה, בראותו, כי כתבי-היד התחילו גשמי-לים בקסדנות יתרה, שם פניו אל שולחנות-ההנהלה, וגם שם מצא חומר רב, כגון: שוברי-דואר, רשימות-סוכנים להותמים-חדשים, מכתבי חלונת... ומעשה ואברו שלשים וששה שוברי-תשלומין של סוכן אחד מהורודנה, ומצאו כי העורך הראשי אכלם בסרי-זור-גפשו ורק פרורי-נייר בשארן פור-לים על הרצפת לאורך כל אולם ההג-הלה, ולא ידעו עוד למי לשלוח...

אהבזו במערכת עם כל מנהגיו המ-שונים ולא הסיחו כנגדו אף מלה ית-רה אחת, ח"ק י. ברשדסקי לא היסט פעם אחת להעיר את דעתו, כי תכש לראשו בסעות את הכובע שאינו שלו, אלא שלו, של ברשדסקי גוסו, שצנח לו אנב ארחה, עד למטה מאזניו בשל רהבו, אותה שעת ניגש אליו בצעדים מדודים, כדרכו, והוכיחו על פניו: „מילא, כך דיבר אליו בכת-צהוקו הצר-נו, מילא אם טועה אתה לפעמים, וחובש לראשך את כובעו הקשה של הלל צייטלין — סעות זו מתקבלה על הדעת, הוא קדקדו מחודד ושליך מחו-דד, הוא ישן שנת-צמרים והכובע הק-עה על ראשו ובודאי גם אחת, שכן שני הכובעים הללו מסומנים תמיד בנוצות-פלומה ובמשקעי-שכיבה, אבל הכובע שלי — האיך עלה על דעתך לסעות ולהבוש אותו לראשך? גדול הוא משלכס, מנוקה ומצוחצח יומיים במשערת... אתמהה!

קיים את המצוה: „הוכח תוכיח את עמיתך“ והתוכחה האדיבה הועילה, מאותה שעה ואילך חבש בן-ציון כץ, בצאתו אח המערכת, את כובעו של הלל צייטלין או את שלו הוא גוסו, ובכר בעו של י. ברשדסקי לא נגע עוד.

שמואל ליב ציטרון היה עובד מער-מד, שערו שחור באותם הימים, עיניו שחורות והלבשתו שחורה, מקטרותו הקצרה יורדת מפניו המושחרות, מעי-שון שאינו פוטק, ומתעקמת למעלה מל חטמו, שאף הוא מעוקם, אלא באופן מהוסך, כמים המנים לפניו, היה ניצב כך, כמעט בלי נוע ועובר בהתמדה יתרה על צמודו, עובד ועי-ניו החכמניות מטייפין, ראה את כל המתרחש מסביבו ושפע שמע-רכ את כל המדובר, ידע את כל המתבשל בסי-רי אחרים ובקלחותיהם, כמה מלח הוסל לשם וכמה שלמלין, מי הקדיח את תבשילו ומי תזניחו חפל, מי אהב את מי, מי התגרש ומי עומד להתנתן, הוא היה אראשון שניבא כי י. ד. בר-

(סוף בעמוד 7)

במערכת ה"זמן" הוילנאי

(סוף מעמ' 5)

כששקע י. ה. סביוב במקצועו המר יוחד לו, לפי דעתו, כלומר: כשישב לכתוב את פיליטוני ההומוריסטיים, היו הפינסנה שלו נתלים בקצה הטמו, עיניו וזוויות שפתיו מלאות צחוק מלכתחילה, צחוק סוכן ומזומן לכשיצטרף לו. אותה שעה היה מתחיל לטבל את עטו בדיוחאי, קיץ טבילות על כל משפט. כותב כחורז פנינים וכשהגיע למקום, שלפי דעתו יש לצחוק שם, היה אוחז צחוק-המלאי מתפרץ והוא הצחק ראשונה, לפני קוראיו. למחר רת או למחרתיים, "מתפרץ" אומר אני ואין זה ביטוי מדויק, שכן לא היה צחוק מעולם בהא-הא ובחיהה של גסות-רוח, חלילה! אלא באריסטוקרטיזם גמורה, ב"הי'הי'הי'ן" כבוש היה צחוק, המזכיר קרקור-עוף בחורף כדי להורר ונימנום.

למחרת, או למחרתיים בבוקר, היה בודק את יצירתו בגליון הנדפס, מתהלך אנה ואנה וקורא כינו לבין עצמו, ושוב היה צחוק באותן המקומות ובאותו "הי'הי'הי'ן" כבוש, שלפי דעתו יש לצחוק שם במלוא-הפה, אלא שהוא משאיר כל הבעה של וולגריזם לאחריים...

הלל ציטלין היה מאחר תמיד עם כתבי-ידו ובא אל המערכת כשהוא מצונן, או שהוא מצונן או ששניו כז' אבות, וראשו היסה על זקנו הארוך ואדמדם עטופים במטפחת-זמר — של אשתו ודאי... וכתבי-יד היה מכניס שהיו כתובים בחפזה ובאותיות שבויות על גזרי-נייר שאינם שזיזים בגודל ובצבע, אבל כתבי יד אלה שלא היו נוחים למסדרי-אוחיות, הפליאו והסעירו באותם הימים את הקוראים, מהם נזכרים עד היום, "על הובח" — הד סוגרומי-אוקראינה בימי מתן כל מיני-חרות בפטרבורג הבירה בכתב... ולא בפועל (1905) וכן, ביינקשאפט נאך שיינהייט" (ב"צייט" שהופיע בעת ובעונה אחת עם "הזמן" היומי, היו אלה קטעי אגדה ופירושים, לקויים סן התלמוד וסן המדרשים, הללו פקחו את עינינו לראות, ראיית עיון ראשונה, את הסנינים המתגוללות בכל הישן הנשאר תמיד חדש, ולהבין עוררו אותנו, כי האפנה החדשה של החדשים, כביכול, בלה והולכת לעינינו כסמרטוטי-צבעונים, והזהב הטוב והיהלומים נשאלים תמיד בעינים וב"רקס שאינם מתיישנים במשך דורות...

בערבים מעורפלים היינו סרים לדידתו הדלה, הלל ציטלין היה מתחמם תמיד וכפות ידיו משולבות אחורי גבו, מתחככות וסוסנות חום סרעפי תנונו המזוגנים, ספק היה מתוך עייפות ועיניו הכחולות בוכות וצוחקות כאחד, אבל כיוון שהתחיל לספר בספד רות הרבה שקלט לתוכו, היה מתעורר לתחיה ועיניו זוהרות בברק הרוש, הוא סח לנו על גיטסה ועל התשובה הניצחת, על דוסטויבסקי ועל עומקו הרליגייוני, על שסטוב ועל שלילת היש שלו, על שופינהאור ועל העולם שלו "בתור דמיון ורצון" הלכותות לכאוריה, בתור הלואה פילוסופית, סאת בן-גבירול שלנו...

העניות בבית ה, צייטלין כאילו התעטפה לאט לאט בזהר עליון כמו עיני הקורנות-למחצה, לא שמענו עוד את צעקות ילדיו, כי אם מסיקה של הגיונות ומחשבה.

ז. שניאור

קוביץ ישא לאשה את ארנסטינה בת שלום-עליכם וכל שאר המחזרים אחריה ישארו, עם חוטם", וכך היה. את כל הסופרים אהב אהבה עזה וגם אנחנו חיבבנוהו, ביקרנו בביתו ושיחקנו עם ילדיו, היתה לו דירה בסימטתה של גיטקה-טובה, שהיתה ידועה לשם מימי שטראשון אבי עקד הספרים המפורסם, שנקרא על שמו ונחרב ונשרד עם פלישת הנאצים. חלר-נותיה של אותה דירה מופנים אל המדרכה, וסן המדרכה אפשר היה להציץ אל הבית סנימה, כשהיינו צריכים לש, ל ציטרון היינו דופקים באצבע צרדה באחת משמשות-חלונותיה, אך פעם אחת בעברנו בסימטה זו — זלמן-איטשי אנכי נ, כותב השורות הללו — הצצנו בחלונה, ששימש לנו גם פעמון וגם ארובת-שאלה: "האם שר להכנס או לא?" ראינו לחמהוננה, כי משובש הוא בעשן סוכב ובהוכו — כמין אדמומית לוחטת, דפקנו והקשבנו עד שהגיעה לאוזנינו כעין יבבת-התור לים משונקת, מהרנו אל הדלת שבתוך הפרודור האפלולי, היא היתה סגורה מבפנים, או פרצנו אותה בכוח ומצאנו ערמת עתונים גדולה מתלקחת באמצעו של החדר הראשי ובחדר-המיטות, הסגור אף הוא, מצאנו את שני ילדיו של שמואל-ליב והם נחבאים תחת מיטה אחת, בוכים ומשתערים בעשן מחניק, הוצאנו אותם בידיהם ורגליהם החוצה וכבינו את האש, הבחורים הנאים נשאר לבדם בבית, השתעשעו ב"שרפות" ועשו מרורה רבה מעתוניו של אבא, נבהלו והתחבאו וימים רבים לאחר כך לא שכה ש, ל ציטרון את "חרוף נפשם" של "הכבאים המתנדבים"...

קצר קומה ולבוש קצרים בטעם המשכילים מן הדור הישן, עם עניבה שהורה לצוארוננו הנקי תמיד, גהוץ-נעלים וסרוק-זקן מכסיף, כאילו הוא מכין עצמו תמיד לנשיף-ספרותי — היה טריבוש, תנועותיו פזיזות וידיו זריזות לרשרש בגליונות-כתביה ול"דפוף במילונים, פומחה לתרגומים מרוסית ואשכנזית, מעריך את טולסטוי ואת דוסטויבסקי לא פחות משד העריך את נביאי ישראל, היה עובר בהתמדה גדולה, על עמוד, ממושקף ומעומד ומספיק תמיד לקבל את שני צעירי-הסופרים, הנכנסים אל המערכת, בפרסום גדול, בתוארים מפוצצים ובהכרזות-ליצנות מעורבות אלו באלו, למשל: הגה הוא בא החברה מאן, האפיקורס, הלגלגן, אמן-הסיג' נון, ההכס בחרוזים, הסטהר שרץ בקיץ דרכים... בוקר טוב עליך! — אותו שעה כאילו מרקד היה על מקור מן מתוך התפעלות, וכשנגשים אל עמודו ושואלים להכרזה זו של "ממר-נה-על-הטקס" מה זו עושה? היה מתקן את עניבתו השחורה שששטטה הצדה ונתנצל: "איך לא, אין לאן!..." כלומר: מצחק אני! מצחק אני!

היה מחבב צעירים והצעירים מחבבים אותו, מבקרים בביתו ומחזרים אחרי ליובה בתו — בלונדינה חיינית וחכמנית, היא מתרגמת את ספריהם לרוסית ואינה מצליחה, והסופרים הצעירים עושים לה, "עינים יפות" ואף הם אינם מצליחים.

לאחר שנים כשהזרתי לזמן מה מפריז — בקרתי בזוילנה וגם בביתו של טריבוש, הוא הודקן מאד ועיניו כהו, לא הכירני עוד, וכשביטאתי לו את שמי חבקני חיבוק אבהי וגשק לי נשיקת-מציצה ארוכה, הדה של נשיקה סמין זה שמעתי אחר כך בבירת-צרפת, בתיאטרון "הבימה", שברת אותה שנה ממוסקבה, ב"דיבוק" שמעתי אר חו חד, כשהמהותנים נפגשים בפונדק לסדר את השידוך...

כששאלתי את טריבוש לשלום בתו, סח לי, שהיא נשואה זה כבר וגרה עם בעלה — סקיד בבירת המועצות — במוסקבה.

טיפוס מיוחד במינו היה י. ה. סביוב בעל המריסטומטיות "עדן היל-דים" עם ארבעה פירושים: אשכנזית, רוסית, צרפתית ואנגלית, שנמכרו בתחילתה של מאתי-עשרים לאלפים רבים והכניסו הרבה למול בן-אביג' דור ולא... למחברם, כנהוג באותן השנים וגם בימינו אלה.

י. ה. סביוב היה אחד העוולים הראשיים במערכת "הזמן", הומוריסטן לפי מקצועו, פניו יבשים ושחקה של לגלוג קל מתוחה עליהם, הפינסנה צונחים מעל חסמו הדק עם הטוטרת קטנה ונאתזים כנס בקצהו, הוא חדר זיק עצמו כאריסטוקרט לכל דבר, שאי-נו מתערב עם שונים ואינו מודה בכי-תיבתם של הצעירים, אלא בעשרה אחוזים בלבד וגם פחות מזה, אפילו את י. ה. ברקוביץ בעל חסינגון המלך טש, בעל הפרס הראשון של "הצופה", היה מכנה בשם "חינוק המערכת", את בתו יפתי-העינים ודקת-הגידורה החזיק י. ה. סביוב תחת השגחה מעולה, לבל תיפגש, חלילה, עם צעירי-הסופרים, לבל יבולע לה, חס ושלום, ממראה עינים בלבד, לשם מה באה כל הש"מירה הקפדנית הזאת? אין אני יודע עד היום, אמנם שובבים היינו במקצת, אבל צדיקים גמורים בעניינים שבינו לבינה ומלאי-הערצה למין החלש, הא-וירה הזוילנאית גרמה לכך, הרומנטיקה של סוף מאתי-התשע-עשרה, שעדיין מרפרפת היחה באויר; מה שנחנף אזר כך בכרלין, בשוויצריה ובפריז קלת-הרעת.

* געועים על חיופי